

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos :

SZONGOTT KRISTÓF.

Legyen meggyőződve, hogy míg maradékaim élnek, Önnek irántam tanusított szíveségét, mint örökséget fogják tartani s az „Armenia” füzetleit, mint családi szentséget fogják tisztelni. (Szongott Kristófhöz Buenos-Aires decz. 23. 1902. intézett leveleiből).

Czetz János
magyar tábornok.

SZAMOSÚJVÁR,

Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája
1906.

TARTALOM.

- Csaplár Benedek és dr. Mály István.* — Irta: M. Gy.
Szép Árá. — Egy amerikai szomorújáték anyaga. — Szongott
Kristóftól.
- A M. Nemzeti Múzeum örmény vonatkozású kéziratai.* —
Dr. Bányai Elemértől.
- Góbéság.* — Dr. Herrmann Antaltól.
- A magyarok eredete és őslaka.* — Tizenkilencedik közlemény. —
Irta: Szongott Kristóf.
- Német előadás az örményekről.* — Dr. Herrmann Antaltól.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Ábkár Hovhániszeán.
Tanulságul azoknak, a kik előtt lényeges a családja.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Új szemle.

KÖZGAZDASÁGI ÉLET.

Egy hasznos terv.

MI UJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Katholikus alkotmánypárt Oroszországban.

Az „Armenia“ előfizetési ára egész évre 8 korona,
fél évre 4 korona, egyes füzet ára 80 fillér. =====

CSAPLÁR BENEDEK ÉS DR. MÁLY ISTVÁN.

1848 október 4-én egy kis diákot vitt a nagypapa Szamosújvárról Beszterczére a piaristák gimnáziumába, mely akkor Vidos házfőnök vezetése alatt állott. A tiz éves „principista“ nem volt más, mint Mály Pista, ki 5 évig ott tanult és „ex omnibus eminens primus“ osztályzattal jött Kolozsvárra.

Egyik kedves emlékü tanára, Csaplár Benedek legföbbit foglalkozott a szülői házból kikerült fiúcskával és mikor a kis fiúból orvos, majd félszázados jubiléns lett, az egykori tanítvány megküldötte öreg tanárának, a tiszteletére kiadott „Armenia“ diszfüzetét...

Folyó évi július hó 11-éről van keltezve a Csaplár levele, melyben a szeretetteljes pap-tanár jubiláló tanítványát üdvözli.

Már ez év második hava derekán — úgymond a levélíró — kaptam meg a „tanítványi szeretettel“ küldött emléksorokat orvosi félszázados jubileumára, melyek elején kellemes visszaemlékezéssel szemlélgetem már haladott korú alakját (t. i. arczképét), melléje gondolva a hatvanöt év előttit. És szívesen olvasgatom a számos üdvözlő iratot, különösen az ismertebb jelesektől, t. i. a nm. erdélyi püspök után következőt, Palkovics József ny. altábornagytól, mint 1848-ban volt tanítványomtól írottat.

Utóbbival azután kevés idő múlva beszélgettünk is erről az országszerte s a lapokban emlegetett nevezetes jubileumról.

Most, hogy a kolozsvári házfönök barátságos nyilatkozataiból nyomósabban értesülök a Doktor úrnak (t. i. Málynak) személyemre vonatkozó szives visszaemlékezéseiről, erősebb indítékot érzek arra, hogy sajátkezüleg irni szándékolt leveletem végre sok akadályozás után valóra válthassam. Pedig némi tünődésbe ejt az is, hogy minő kifejezéssel teljesítem azt annak irányában, ki már évekkal ezelőtt elhíresült ezer toasztjáról, s ez évben félszázados doktori jubileumát oly széles körben celebráltatni tapasztalta.

Kisegit azonban e tétovából réges régi elvem, mely ez, öshajdanból öröklött mondaton sarkallik: Simplex sigillum veri; vagy a még régebbi szerint *ἁπλοῦς ὁ τῆς ἀληθείας λόγος*. — S bizvást hiszem, hogy az 1000 toasztnak, sőt tán még sokkal többnek eloquens szónoka jó néven veszi a szófukar agg tanárnak egy szóba tömörített sok jó kívánatát is, ki azoknak a szép emléksoroknak összes üdvkivánataira epiphonemaként rámondja maga részéről utólag az *Áment*.

Isten áldása kísérje pályájának ösvényein!

Hő üdvözzlettel szives tisztelője:

Csaplár Benedek s. k.

Dr. Mály jól emlékszik Csaplár-ra és többi besztercei tanáraitra, sőt még arra is emlékszik, hogy abban az időben Máramaros-Szigeten élt a rend szeniora Josephus Calasantinus Presburger személyében...

Ez idő szerint a magyar kegyesrendiek első szeniora Kustár 1813-ban született; utána következik Matusik, kinek születési éve 1815, harmadik helyen pedig a Csaplár Benedek névvel találkozunk, ki 1821-ben született és Nagy Alajosnak, a „Figyelő“ XI-ik kötetében megjelent „Cs. B. életrajza“ című közleményéből is azt olvassuk, hogy az 1840/1. tanévre csakugyan Erdélybe tétetett; előbb Beszterczére, hol még a múlt századi mód szerint 3 osztályt kellett tanítania, u. m. a 2. és 3. normálist és az I. latin osztályt; így lett Mály a Csaplár tanítványa.

Innen ered talán, hogy az első gimnázialis tanárára való kedves emlékek annyira megragadták a fogékony

ifjú lelkületét, hogy aztán a meglett ember maiglan sem tudta a kegyesrend iránt való rokonszenvét megtagadni.

A 86 éves tanár említett kedves levele kíséretében egyúttal legutóbb megjelent irodalmi műveit füzetek alakjában megküldötte s az írás okozta nehézséget és kezének reszketését májbajának (ob hepatitis malum) tulajdonítja.

„Initium et finis — úgymond Csaplár — ostendat manum propriam nondum esse tremulam. — Tandem ut vicem pro vice ac libellum pro libello accipias, mitto hac occasione quidpiam ex meis elucubrationibus exigui momenti, sed fors non ingrati argumenti. Vale!”

Igy fejezi be levelét Csaplár, a budapesti rendház dékánja, a jeles pedagógus, író és a m. tud. akadémia tagja, kinek összes megjelent műveit Nagy Alajos k. r. tanár négy nyomtatott oldalon tette közzé...

És itt érdekes megjegyezni valónk van, t. i. az, hogy Csaplár utólagos gratulációján kívül Mály dr. újabban két ajánlatot is kapott, egyik összes elmondott pohárköszöntőinek, másik epizódszerű összes élményeinek a kinyomatására vonatkozik.

Persze időhaladékot kért, mert qui habet tempus, habet vitam.

Tehát elmondhatjuk, hogy érdemes tanárnak érdemes tanítványa Dr. Mály István, ki Csaplár Benedeket, Révai Miklós illusztris életiróját, f. évi augusztus hó 6-án, azaz pappá szenteltetésének 60-ik vagyis gyémánt-jubileumán klasszikus tollának szeretettől sugárzó őszinte melegével árasztotta el.

Conscia mens recti famae mendacia ridet. Nil consci-re sibi, nulla pallescere culpa.

Ez volt mindig a Csaplár jelszava, ezt csöpögtette tanítványai szívébe. Csoda-e, ha a Mály-féle jubileum nemcsak az örménységet, de őt is boldoggá és büszkévé teszi...

M. GY.

SZÉP ÁRÁ.

— Egy amerikai szomorújáték *) anyaga. —

Az örmény történelemnek ezt a megható, szép tárgyát öt felvonásban — jambusokban — igen ügyesen feldolgozta az „Armenia“ számára M á r t o n Dávid, a korán elhunyt derék magyar tanár (Lugos).

Ezt a tárgyat használta fel — a nélkül, hogy tudomása lett volna a néhai magyar tanár derék munkájáról — egy amerikai írónő: Olive Tilford Dargan, kinek sikerült dolgozatáról akarok alább néhány sorban megemlékezni.

* * *

„A hányszor csak látjuk az örmény nevet az idegen sajtóban — mondja egy ázsiai örmény író — mindig repes szívünk örömeiben; és a midőn elmúlt dicsőségünket látjuk ott lerajzolva, egy perczre elfelejtjük szomorú jelenünket. Zivatar ideje alatt a napfény ragyogása mindig édes. Véres szíveinkre napfény sugárzott, midőn a sajtó alól most kikerült új füzet kezeink közé került.“

A szerző amerikai nő, ki igen sikerült képet ad hőseről: az örmény királyról. Az irodalomnak egy drágaköve ez az új szomorújáték, mely az itészek és színművészek csodálkozására és dicséretére érdemesült. Henri Oszthin Klab, a jelentékeny amerikai író, ezt írta Dargan urnőnek: „Midőn sorait olvastam, alig tudtam lélekzetet venni a csodálkozás és öröm miatt. Van művében elevenség, élet...; igazán és hideg vérrel mondom, hogy nagyon szépen alakít. Összes íróink közül messze kiemelkedik.“ Moris Klara, a kiváló színésznő, ezt írja: Műve olyan, mintha régi művészek dolgozata volna.“ Klark József: „Adjuk tudtára a közönségnek, hogy ilyen költője van.“ Russel Anna, a neves színművésznő: „Dargan nőben megvan a nyilvánosítás és a költészeti fantazia legszebb adománya.“ Fiszkh színésznő: „Ezt a művet a legnagyobb örömmel és végtelen csodálattal olvastam.“

*) Semiramis and other Plays, by Olive Tilford Dargan. Brentanos, New-York. 1904. Price Dol 1,25.

Alis Sthon Blak h u e l kisasszony, az örmények ezen jelentékeny amerikai barátnője lapjában, a „Womens Journal“ mult év október hó 29-én megjelent számában ezt írja: „Midőn a világ századok óta folyton azt mondogatja, hogy a nő nem tud valami határozott, megkülönböztetett, értelmes dolgot alkotni, — ime jön egy nő, ki csendesen alkot egy maradandó művet. Így mondták, hogy a nők nem értik meg a matematikát és ime jött egy Kovalevsky Sonea; azt mondták, hogy a nők nem tudnak írni nagy regényeket és ime Elioth Zsorzs eloszlatta ezt az előítéletet; azt mondták, hogy önálló, sajátos művet nem tudnak alkotni a nők és Kuri nő feltalálja a radiumot. Még mondtak egyet: azt, hogy a nő nem képes nagy szomorújátékot írni. És ime egy szerény, dél-karolinai, egy egészen ismeretlen nő, ki ezt a szomorújátékot írta és a ki egészen fellelkesítette a vén itészeket. Van abban valárd (realis) szomorújáték, folytonos érzés.“

Hosszú lenne előhozakodni mindazzal, a mit erről az összes itészek irtak. Minket inkább érdekel az anyag, mely az örmény történelemből van meritve. Szép Árá gyermek-tanulmányainknak egyik legkedvesebb tárgya. Az örmény hagyomány mondja, hogy Árá rendkívül szép volt; azért hire annyira elcsábította Semiramist, hogy Árá örmény király neje akart lenni. Azonban Árá megtartá hűségét, szeretetét neje Nuárt iránt és készebb a harcban meghalni, mint nőül venni az idegen Semiramist.

De Dargan nőnek képzelő-tehetsége új szint adott a mi hagyományunknak. Semiramis, ki Ninusnak nem igazi leánya, megmenti vitézségével az assyr hadsereg tiszteletét. Ninus elhatározza magát arra, hogy Semiramist királynéjává teszi. Semiramis Ninust nem szereti, de tekintetbe véve a haza javát és az ő saját dicsőségszeretetét, — beleegyezik. Azonban ütközet közben fivére Ártiván foglyúl az örmények kezébe esik; de elfogják az assyrok is az örmények királyának Huszignak fiát Choszrovot. Semiramis reá bírja Ninust, hogy a két foglyot cserélje ki. Ninus szinleg beleegyezik; azonban titkon azt a parancsot adja, hogy Choszrovot a börtönben öljék meg. De a börtönörök — hogy Choszrovot megmenthessék — egy más személyt

ölnek meg és az örmény királyfi Semiramis könyörületességéhez fordul, kit megszeretett a háború folyama alatt.

Semiramis bemutatja Choszrovot Ninusnak, de azt mondja róla, hogy ez bátyja Ártiván, ki titkon futott el Örményországból. Ninus nagy tisztelettel fogadja ezt, mint Semiramis fivérét és neje ellenkezése daczára is, ki nem akarta hazáját az örmények kezére játszani, kormányzóvá teszi. Erre haza, Assyriába visszaérkezik az igazi Ártiván, kit Huszig örmény király haza bocsátott azért, mert az megigérete, hogy haza érkezése után fia is szabadságát visszanyeri. Most a felbőszült Ninus magához hivatja Semiramist, aztán reá rival és követeli, hogy mondja meg, melyik a kettő közül a bátyja, hogy azt nevezze ki Ninive kormányzójává, a másikat pedig ölesse meg. Ártiván karjait Semiramis felé kinyujtva, így szól: „Szabadíts meg, Semiramis“; ellenben Choszrov kiterjesztett karokkal ezt mondja: „Szabadíts meg nővérem.“ Semiramis Choszrovot megölelvén kijelenti, hogy ez az ő igazi fivére. Az örmény királyfi esküvel teszi bizonyossá Semiramist arról, hogy Ninive kormányzója nem lesz, de Assyria érdekei ellen sem cselekszik...

Mikor Choszrov eltávozott, Semiramis megfejtí a titkot Ninus előtt és mondja, hogy becsületének megmentése végett volt kénytelen így cselekedni. Erre Ninus felbőszül, tajtézkik és parancsot ad ki, hogy Ártiván ölessék meg. Azalatt egy tisztviselő rohan be és jelenti, hogy Ninive új kormányzója az assyr csapatokat a városból eltávolította és azok helyébe örmény katonákat hozott, melyek a királyi palotát már körülvették és felgyujtják. Az ablakon át lámpást nyujtanak ki és látják a palotát körülvevő sokaságot, mely kész mindenkit kardra hányni. Most Choszrov békekövete kijelenti, hogy az örmény királyfi seregével együtt eltávozik és Ninivét nem bántja, ha Ninus esküvel igéri, hogy Ártivánt nem öleti meg. Erre Ninus nyilvánosan megesküszik, hogy Semiramis fivérére senki sem fog kezet tenni.

A harmadik felvonásban Ninus színleg békét köt az örményekkel és meghívja Choszrovot, hogy jöjjön el Ninivébe; mert azt akarja, hogy együtt üljék meg a

„béke ünnep“-ét. Foly is az előkészület. Ninus azonban titkon úgy intézkedik, hogy a tisztelet trónja egy tóra állíttassék fel, melyre — ha reá ül Choszrov — a tó fedele szakadjon be és így Choszrov essék be a vízbe, hol őt Ninus elrejtőzött szolgája meg fogja ölni. Semiramis csak az ünnepély előestéjén értesül a cselvetésről. Ninus az ünnepély napján nyíltan megengedi, hogy az nap Semiramis uralkodjék és hatalma még ő reá is kiterjedjen. Erre Semiramis megparancsolja, hogy üljön a Choszrov számára készített trónra, gondolván, hogy a szolga fel fogja úrát ismerni; de Ninus megöletik. Most Choszrov kényszeríti Semiramist, hogy férjesüljön vele. Semiramis szereti Choszrovot, de még mindig igen hatalmas benne a dicsvágy. Semiramis nem akarja a dicsőséget mással megosztani és fél, hogy Choszrov őt igazán nem szereti és csak Assyria királyságát akarja Örményországgal egyesíteni.

A két hadsereg már szemben áll és Semiramist Huszig foglyúl ejti. Ez megajándékozta az étellel; ha fiának lesz felesége. Semiramis az ajánlatot visszautasítja. Huszig parancsot ad, hogy Semiramist öljék meg; de rögtön meggondolkozik, előbbi parancsát visszavonja és Semiramist élve átadja Choszrovnak, gondolván, hogy ez majd bosszút áll rajta. De Choszrov éppen ellenkezőleg cselekszik: azt szabadon bocsátja. Most Huszig felbőszülve, azt a parancsot adja, hogy Semiramis helyett az ő saját fiát Choszrovot öljék meg. Hiába való Semiramis közbelépése. De hirtelen oda érkezik Ártiván assyr seregeivel és mindnyájokat fogolylyá teszi. Erre Semiramis kezét — szabad akaratból — Choszrovnak igéri és megosztja vele Assyria királyságát.

SZONGOTT KRISTÓF.

A M. NEMZETI MÚZEUM ÖRMÉNY VONATKOZÁSÚ
KÉZIRATAI.

A Nemzeti Múzeum kézirtárában találtunk eddig nyolcz darab olyan kéziratot, melyek hazai vonatkozásuknál fogva egyrészt, továbbá specialis örmény irodalmi érdekességüknél fogva is szélesebb körben való figyelmet érdemelnek. Ketteje e kéziratoknak annyiban bir armenistikai vonatkozásokkal, hogy Szamosújvár multjára, vagyis a szamosújvári uradalom birtokaira, felszereléseire, egykori állapotára utal, míg másik kettő genealogiai adatai folytán méltó a figyelemre. Ezeken kívül egy folio, egy kvart, két tizenketted alakú, összesen négy kézirat specialisan örmény jellegű mind tartalma, mind pedig betűje, írásmódja és a bennök foglalt rajzok ékítés módja tekintetében.

E közlemény keretében a jelzett kéziratok hirüladása mellett főként az a czél vezet, hogy czimük és tartalmuk vázlatos ismertetésével használásukat a kutatók számára lehetővé tegyük s figyelmüket eme kéziratokra eleve rátereljük. A nyolcz darab kézirat között levő két genealogiai jegyzés közül egyik a baraczkházi Capdebó családra vonatkozik, a másik pedig az örmény királyok családfáját ismerteti. Nem rendszeres, kidolgozott genealogiai munka egyik sem, inkább töredékes jegyzéseknek tekinthetők, minők a Nagy Gábor *) gyűjteményeiben nagy számmal található. A XVIII-ik századbéli művelt dilettansnak érdekes tipusa tükröződik elénk Nagy Sándor eme hátrahagyott irataiból. Nem lévén módszeres tudós s nem tudván munkásságát bizonyos rendszer alapján irányítani, a gyűjtőknek ama tipusa formálódott ki benne, kit a szellemi élet legjelentéktelenebb mozzanata is érdekelt s az összegyűjtött jegyzéseket nem a maga, hanem az

*) Nagy Gábor (1770—1861) kir. főtvornászeki ügyvéd, régiségbuvár és gyűjtő. Kazinczyval belső barátságban élt. Kézirati gyűjteményeinek egy része a Nemzeti Múzeumba került; de a nagyobb hányad, mintegy 20 kötet okiratgyűjtemény a debreczeni ref. kollegium tulajdona. Neje különben örmény leány volt, a biharmegyei Lukács családból s ezen a révén Nagy Gábor a bihari örményekkel a legszívélyesebb viszonyban élt.

utána következő kutatók használatára állította egybe, — további feldolgozások céljából.

Nagy Gábor dilettantizmusában benne van egyúttal kéziratának az ötletszerű, töredékes, olykor még csekélyértékű volta. Jelen kézirati jegyzései sem rendszeres adatgyűjtések, hanem töredékes dolgok, a mik azonban arra mindenesetre jók, hogy nyomokat adjanak a kutatónak, melyen azok később önállóan tovaindulhassanak, kivált, ha a tárgy maga olyan természetű, hogy a rávonatkozó irodalom előmunkálatai még a próba vagy a kezdés határáig sem jutottak. Az egyik kézirat teljes címe ez: „Cagliostro, Capdebo et Csabi familiarum tabellae genealogicae. Frustra 3 MSS. Sec. XIX. E collect. Gabr. Nagy.“ Kézirattári jelzete: 1995. Quart. Lat. — A Capdebo családra vonatkozó rész egy kuart alakú lapon a család származási tábláját ismerteti 1827-ig. — A következő kézirati jegyzés ezt a címet viseli: „Armeniae Reges concern. Acta Genealog. — E coll. G. N.“ A folio nagyságú kéziratlap belső címe: Armeniae Regum Genealogia. Az örmény királyok származási tábláját ismerteti Ruben királytól kezdve — magyar nyelven, itt-ott forrásaira való hivatkozással.

Torma Károly kézirati gyűjteményéből vétel útján 1887 évben két darab Szamosújvárra vonatkozó kézirat jutott a Nemzeti Múzeum könyvtára birtokába. 3492. Fol. Lat. — jelzésű az egyik ezzel a címmel: *Inventatio Fiscalis Domini Szamosújvár szive Urbarium stb.* — negyven folio lapnyi tartalommal, melyek mind a szamosújvári uradalomra vonatkozó feljegyzéseket tartalmazzak. A kézirat táblája belső lapjának felső részében olvasható a kézirat alkalmasint egykori birtokosának, az örmény Dániel Tódornak autogramja; hasonlóképen a kézirat utolsó lapján a következő jegyzés: *Venit in Possessionem Theodori Eugenii Daniel Anno 1735 Die 5 Augusti.* — A másik kézirat szintén folioalakú, 82 lapnyi terjedelemmel és ezzel a könyvtári jelzéssel: 3493 Fol. Lat. Címe: „Anno 1702. In Mensibus Iunio, Iulio et Augusto Productio Dominy Fiscal: Szamosújvár.“ — A kézirat ele-

jétől végig latin nyelvű az utolsó oldal kivételével, hol XVIII. század eleji ortografiával magyar bejegyzés is található. A „Szamosújvárhoz tartozó Controversia nélkül valló jószágok“-nak felsorolása ez, mely első pontjában Gerla-val kezdődik, „a hollót is most az Örmény város vagion.“ E kézirat tábláján is van bejegyzés, ez is Daniel Tódortól való 1740-ből.

Az örmény betűkkel készített kéziratoknak azaz kodexeknek érdekes darabja egy XV. századbéli illusztrált evangéliumos könyv egy kötetben, melynek teljes címe ez: *Evangeliolum liber Armeniacus. Cod. Sec. XV. pag. 178 in fol. (1. Fol. Armen.)* — A kvart formatumú kéziratok között a *Rituale Armeniacum* című, XIV-ik századnak jelzett kodex (1. Quart. Armen.) szerepel egymagában, de van ezenkívül a tizenkettedrét alakúak között még két darab: „*Narrationes sacrae, et miscellanea Armeniaca cum iconibus variis manu rudi exaratis. Cod. Sec. XVIII. pag. 166 in 12-o* című az egyik. 1. Duod. Armen. jelzettel és „*Meditationes sacrae homiliticae idiomae Armeniaco Cod. Sec. XV. pag. 512 in 12-o (2 Duod. Armen.)* című a másik, egy-egy kötetben. Az utóbbinak utolsóelőtti lapján Daniel Miklós (Nicolaus) bejegyzését találjuk, miből annyit következtethetünk, hogy valószínűleg a Daniel család tulajdona volt a kodex, mely később a másik hárommal együtt Jankovich Miklós gyűjteményébe került, innen pedig a Nemzeti Múzeumba. A 2. Duod. Armen jelzetű kézirat szójegyzéken kívül az örmény abc-ét, számsort, különféle jegyzéseket és rajzokat tartalmaz. Elősoroltuk és a mennyire lehetett, nagy vonásokban ismertettük e darabokat, — de mindeme kéziratok kellőképpen értékelve csak akkor lehetnek, ha hozzáértő szakember az erdélyi örmény kolóniákban található egyéb örmény kéziratokkal, kodexekkel egyetemben tanulmány tárgyává teszi őket, megállapítja keletkezésök idejét, helyét, körülményeit, a kéziratok eredeti, esetleg másolt vagy hamisított voltát s végül megismerteti ez iratok szerzőivel. Ilyen vállalkozásra a M. Nemzeti Múzeum örmény nyelvű kéziratái is ösztönzésül szolgálhatnak.

GÓBÉSÁG.

A „Székelység“ idei 27. számában aug. 12-éről keltezve Gobé aláírással röpirat jelent meg Csikvármegye törvényhatóságának tagjaihoz. . . A napokban kerültem haza külföldről, s a röpiratot csak ma olvastam el. Hamarjában néhány megjegyzést teszek reá, hogy még megjelenhessék az „Armenia“ szeptemberi számában.

A röpirat a csikvármegyei alispánválasztás alkalmából az örmény jelölt, illetőleg a megyei örménység ellen fordul. Neveket nem említ. Én most nem tudom, kikről van szó; engemet a személy nem érdekel. Én csak az elvet tekintem.

A röpiratból néhány örvendetes dolgot tudnék meg, ha nem volna túlzás. Hogy az örmények a megyében összetartanak, hogy szuverenitásaikról lehet beszélni, hogy az örmény érdekek tultengenek. Hátha így van, akkor nem féltém Csikvármegyét attól, hogy gazdaságilag és politikailag, társadalmilag és erkölcsileg sülyedni és zülleni fog, mint a többi székely megyék. Akkor nem félek attól, hogy a magyar nemzeti érzés, a magyar érdek gyöngülni fog e megyében, s hogy el fognak hatalmasodni a centrifugál törekvésű nemzetiségek. Akkor bizom Csikvármegyében, hogy a magyarság megvihatatlan erős bástyája marad ojt a legszélső Keleten.

A csiki örmények faji öntudata, összetartása, közéleti jelentősége annál örvendetesebb jelenség volna, mert máshol e hazában nem igen lehet ilyesmit rájuk fogni. Ők maguk széthúznak, nem érzik örmény voltak értékét. A közvélemény nem méltányolja őket kellően, a kormány nem pártolja. Csikvármegyének egyetlenegy városi jellegű községe volt, nagy kulturális és gazdasági jelentőséggel. Az örmény színezetű Gyergyó-Szent-Miklós. Ezt mindenben mellőzték. Egy akkor falúnak is alig nevezhető fészket, Csikszeredát, erőszakolták megyei székhelylyé.

A székelység pang, pusztul. Az intelligencia által kiválók nem a szülőföldön, hanem szerte a hazában keresnek és találnak nagymérvű érvényesülést; sokan kivándorolnak. Aztán megfeledkeznek az ősi rögről. Nem elég szivósak, nem elég életerősek, nem tudnak elég

gyorsan alkalmazkodni a kárukra változott viszonyokhoz. Szegényedik a nép. Terjed az oláhság. A gazdasági életben idegen elemek hatalmasodnak el.

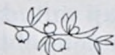
Ha mindennek a bomlásnak gátot akarnak vetni, ha azt akarják, hogy ott a keleti végeken ne ernyedjen a nemzeti erő, magyar maradjon a haza földje, magyar és keresztény a közigazdasági élet: akkor erősítsék a székelyföldön az örménységet.

Mert az örmény nemcsak a legjobb magyar, hanem a legszivósabb, a legéleterősebb is. De csak addig, amíg még élnek benne fájának erényei, amíg nem cseréli fel azokat egészen bizonyos specialis magyar virtusokkal.

Én nem tudom, kik versenyeznek Csikvármegyében az alispáni díszes állásért. De ismerem egy kicsit a csiki viszonyokat s az ottani örményeket. Tudom, hogy Csik volt a százados üldözés után az örmények első menedéke e hazában. Nem érek rá polemizálni az idézett röpirattal, de azt tanácsolom a derék csikieknek, nem a magam, nem az örmények, hanem a saját maguk és a nemzet érdekében: ha van örmény jelölt, a ki egyébként teljesen rátermett ezen, különösen Csikban igazán nagyfontosságú alispáni állásra, hát válaszszaak meg egész bizalommal.

Szováta, 1906. VIII/26.

DR. HERRMANN ANTAL.

A MAGYAROK EREDETE ÉS ÓSLAKA.

Írta: SZONGOTT KRISTÓF.

(Tizenkilenczedik közlemény.)

Náv sud (*नाव सुद* = sebes hajó, die Corvette, das Rennschiff): [ná(v)sud] nászád, naszád.

Pánszud (*पांसुद*): [pá(n)szud] hazug (hazud-ni; a *d* a *g*-vel cserélődik. Jobb *d*-vel írni, mert az örmény szóban is *d* fordul elő).

Phethág (*फेथग*): [pe(th)ág, azután áttétellel gápe] köpü (der Bienenstock).

Sághách (*साघाच*): [sá(ghá)ch] sár. V. ö. latin *caenum*.

Szeneág (*szubhualq*): [sze(ne)ág és a két utolsó betű áttételével (szega)] szoba.

Tájeág (*taujhualq*): [táj(e)ág, és a két utolsó betű áttételével, lesz (tajga) dajka (lactans). V. ö. perzsa dajje, tatár taje. Tij-el (*qhbti*): szoptatni; az örmény tijel szóból a magyar: tej.

Thágár (*thauar*): [thá(gá)r] tör (Dolsch, Stielet).

Thercshun (*thnznü* = volucris, avis). Ha a esh (*z*) betűt kihagyjuk és az utolsó szótagot visszafelé olvasva előre teszszük, lesz: (nuther) madár. (E szerint az ár főnévképző az örményből van átvéve, pl. tim-ár, kád-ár, tanár . . .).

Unájn (*nuunju*): = latin vanus, a, um). A *j* az örmény (*u*) *h* betűnek hangja; lesz tehát az unájn-ból betűáttétellel: hannu; ha most a két *n* betűt kihagyjuk: (hau) hiu (= hiába, hiában).

Verszám (*vrsam*): (kihagyta a magyar az *r* betűt és az utolsó szótagot visszafelé olvasta, így vemasz) vadász-ik. V. ö. latin venor.

Zsánd (*zsand* = pestilens, exitialis; ártalmas, veszedelmes, egészségtelen, dögleletes, veszett): [zsá(n)d] záp (= faul, stinkend, z. B. ein Ei: záp tojás). Záp-itni: faul machen, stinkend machen. (Összesen: 31 tőszó.)

3. Fejezet. Kimaradt előlről és a középről egy, két vagy több betű vagy szótag.

Chonávud (*chnavud*): [(cho)ná(v)ud; a két utolsó betű áttételével, nadu] nedű. (Az örmény szóban van még *v* is, azért fordul elő a magyar nedves [nedű-es] szóban a *v*).

Pukh (*puh*): [(p)u(k)h, azután betűáttétellel: hu] hó (nix, Schnee).

Tivágoesh (*thvauhs* = hariolus, excantator); (t)i(vá)gocsh: (igocsh) igéz, igéz-és, igéző.

(Összesen: 3 tőszó.)

4. Fejezet. Kimaradt a régről egy, két vagy több betű vagy szótag.

Áden (*aden*): [áde(n)] idő. V. ö. latin temp-us, zsidó át.

Ákár(ág) (*akarag*): (az első *á* betűcserével *u*-ra változott és lett) ugar. V. ö. *ἀγρός*, ager.

Ántrávdádkh (*antravdakh*): a második betű előre téve, lesz [nátráv(árdikh)] nadrág (foemorale, vestis crura ambiens).

Árászdág (*araszdag*): [árász(dág)] eresz. (A mit a magyar ebből a szóból nem tartott meg magának [dág], azt felkapta a német és csinálta belőle az ő Dach [födél, házfödél, háztető, héjazat] szavát. Az okos, eszes magyar magának tartotta meg az első nagyobb részt és a németnek hagyta a maradékot. Ha így tettek

volna a derék ősök egyébbel is, most nagyobb és gazdagabb lenne Magyarország!).

Áru (*αρου*): [ár(u)] ér (= kis patak. Ér-mellék). V. ö. latin rivus, görög, tatár êrmák, török: hür hür ákár szu.

Árzechk (*αρzechk*): [ár(zsekh)] ár (der Preis, pretium). Az ár szóból eredt áru (die Waare), árulás (die Feilbietung, das Verkaufen), árús (der Kaufmann). Árszél (*αρσθελ*): érni (gelten, werth sein, taugen).

Aszdin (*ασθιν*): [aszdi(n), uszdi] puszta. V. ö. *ἔρημος*, desertus.

Ázázem (*αζαζεμ*): [áz(áz-em)] asz-al (arefacio).

Áztem (*αζτεμ*): [áz(tem)] int-ek (moneo).

Bántuchd (*αυαντιχουδ*): [bántuch(d)] vándor (Wanderer).

Chárpál (*χαρπαλ*): [chárpá(l), azután rachpa] rosta. V. ö. latin cribrum, cribellum; tatár kalbur, arab ghelbár, perzsa gharbil, ghirbál.

Dász(ên): tiz. V. ö. görög *δέκα*, latin decem, szánszkit dászán, perzsa déh, dáh.

Dábár (*δαβαρ*): (szótaghelycserével bárdá, később a végső á elkopott és lett) bárd.

Eghdud (*εγδουδ* = latin palus, paludis (V. ö. perzsa teber, thever) = örmény márk csérárpi (*μαρκα ερραρπι*) [má(rk) cs(êr)ár(pi)] mocsár.

Erág (*εραγ*): er-(ág): ér (= kis patak).

Êrenkunkh (*ερενκινχ*): [êr(ênkunkh)] orr. V. ö. *ῥιν*, latin nares.

Ertumên (*ερτημεν*): [ertu(mên); azután betűcserélődéssel az r helyébe s és a t helyébe k, lesz] eskü. (Az örmény szó végéről kihagyott betűkért a vég ü betűt megnyújtotta. Ez az oka annak is, hogy Miklós [Nicolaus] és Kristóf [Christophorus] szókban az ő hosszu).

Gáthên (*γαθην*): [gáth(ên), azután visszafelé thág] tej. (Az e megvan az arab leben szóban is).

Gázm (*γαζμ*): [gá(zm), azután betűáttétellel ág] ék (der Putz, der Schmuck, die Zierde). Gázm-em: ék-es-it (orno, -are). Az örmény gázm szóból csinálta a török khesim (= latin ornamentum) szót.

Gêrung (*γερουγ*): [gêru(ng)] darú. V. ö. görög *γέρονος*, latin grus, dalmát zsurav, arab-perzsa kûrki, zunug, guleng; tatár thurna.

Godság (*γodsag*): [gods(ág)] gomb.

Hámár (*хамар*): [hám(ár)] szám. V. ö. török âmár, örmény kumár, latin numer-us. — Hámárel (= hámrél) szám-ol, hámár-im: számlál (numero, calculo, puto, aestimo, censeo).

Hámed (*хамед*): [hám(ed)] hám (= das Pferdegeschirr); de a hámed második jelentése: terítő, lótérítő, csotár, csujtár, csábrák, zsábrák. A zsábrák (= csábrák) az örmény dábdságból (*αυαδσαγ*) lett. — Hámed-em: hámozni a lovat, ephippia insterno; anschirren, das Geschier auf- oder ablegen.

Hámêr (*хамер*): [hámê(r), azután betűáttétellel hêma] néma (mutus). Hámránám: obmuteo, reticeo.

Hámpér(ogh) (*хамперог*, türelmes): jámbor.

Hêr(cshág (ἠρζαῖος): hír. V. ö. latin rumor, török cháber.

Hángárdz (ἡνγάρδης): hángár(dz); azután a három utolsó betűt visszafelé olvasva előre teszszük (raghan) rögtön (repente, subito, improvide, illico, protinus).

Hêrcságávar (ἠρζαῖος): [hêrcs(ágávar)] hír-es.

Hortug (ἡρτῦγος): [hortu(g)] bornyú. A hazai örmény most is rövidítve használja, artug (ἠρτῦγος) helyett ἠρθ (arth = fêrth) szót mond.

Kêntág (κῆντάγος): [kêntá(g)] kanta (der Krug; globus, globulus, palla, pila). V. ö. német Kanne.

Kermág (κῆρμάγος): [kerm(ág), azután e közbevetéssel és betű-áttétellel kemer] kenyér.

Khár (κῆρ): [khá(r)] kő.

Kuság (κῆρζαῖος): [kus(ág)] jós. V. ö. μάτις, latin vates, török nisán. Az örmény 'kuság' szónak us a töje.

Menthán (μῆνθάνος): [menthá(n)] mente (der Umhängepelz, eine Art ungarischer Pelz. Ballagi 445 lap). V. ö. ἱμάτιον, latin vestimentum.

Mi(nkh): mi (= nos, wir).

Pácsághánkh (παῦσαῖος): pácsághán(kh)] fecsegés (loquacitas, garrulitas). Pácságh-im: fecseg-ek.

Pálul (παῦλος): [pálu(l)] pólya (fascia).

Phájd (φῆϊδ): tűzi fa, lignum. Dzár (δῆρ) élőfa, arbor): [phá(jd)] fa. V. ö. szánszkrit tharu.

Sál(ág ζαῖος): váll. Sálág-em: vállal. V. ö. arab szelákh, szelekh.

Sêrág (σῆρῶγος): [sêr(ág)] sor.

Sip(hor és sephor, σῆφῆρ): síp. V. ö. σάλπυξ, zsidó sophár; perzsa sephur, sejbur, sibur.

Sirim (σῆρῆρδ): [sir(im)] sír (sepulcrum, monumentum; die Grabstätte, das Grab). Az -im a szó végén (sir-im) örmény névképző, pl. us-im: eszes. V. ö. arab szírr.

Szird (σῆρδ): [szir(d)] szív.

Székám (σῆκαμ): sz(ê)ká(m); és ha az sz betűt hátra teszszük, lesz (kász) gyász-ol (lugeo).

Tádácház-em (τάδαχῆζος): [tádá(cházem)] vádo-l (accuso).

Tárán (τῆρῆν): [tár(án)] tár (ἑπίκλησις: die Niederlage, das Magazin, die Sammlung), pl. mádenátarán: könyvtár. (Az örmény tárán, a têrâran rövidebb alakja).

Tászd (τῆρδ) [tász(d)] kéz. V. ö. χεῖρ, szánszkrit khara, örmény czern, török deszh (kölcsönvétel az örményből, a „tászd“ szónak elrontott alakja).

Têghez (τῆγῆζ, örményül még így is mirk bárszgágán: persicum): [bár(szgágán) + teghez + k (a k a többes-szám képzője az örmény főneveknél)] baraczk.

Theghos (τῆγῆος): [thêgh(os)] tölgy-fa (quercus).

Tu(k ῆκ): (ebből betűcserével) ti (= vos, ihr).

Udelu (ουδηλυ): [udel(u)] étel. Udém (ουδηυ): eszem. V. ö. edo, comédo.

Uráchuthiun (ουραχουθιου): [urách(uthium)] öröm. V. ö. χαρά, gaudium.

Zsánikh (ζσανιχ): [zsán(ikh)] záp-(fog, dentes molares).
(Összesen: 53 tőszó).

5. *Fejezet, Kimaradt előlről is és hátúlról is egy két vagy több betű vagy szótag.*

Ásun (ασηνυ): (á)su(n): (su és ez visszafelé us) ősz.

Czhájk (γυαγ = αουδουαυ, ηρ γηρηληγ, αθη:βι γυαγ, ασηθηρη γυαυαουον = idő, mely estvétől virradatig, reggelig [tart], vagy is éj): [czh]áj(k) éj. V. ö. νύξ, latin nox.

Gádághi (γαδαγη): [(gá)dágh(i)] dűh-ös. V. ö. latin rapid-us, német rasend.

Hárág(áh) (γαρηαγ): örök.

Hércshág (ηρσηγ): hír. V. ö. latin rumor, török csháv (ez az örmény hércshág második szótagja). — Hércshág-ávor: celebris, insignis, illustris, pervulgatus, decantatus; hércshág-em: spargo famam, divulgo, laude celebros, praedico.

Imászd (ιμαση): [(im)ász(d)] ész. V. ö. latin mens, görög νοῦς, ismer, értesít, értelem. — Imászdun: esz-es, σοφος, sapiens; török uszdá; Meister, mester.

Kinárpú (κηρηρηρη; compotor, conviva: borivó = kini + árpú); (kin)árp(u) = árp és a p előre (par) bor.

Lint (λητη) [(l)in(t)] iny (= foghus). V. ö. latin gingina, román dsindsiná.

Mészávadsár (μσηαυδσηρη). Ha a mészá(vá)dsár utolsó szótagját visszafelé olvassuk (ráds), lesz: (mészáráds) mészáros (lanio. L. a „Változatlan alakban átvett szavak“ közt, misz': hús).

(Pesz) mészgo(h); jelentése szó szerint: fogója, megfogója az egérnek. Az örmény a macskát (gádu, γαουου) még így is nevezi, „pesz mészgoh“ (πεση μσηγη). L. Örmény Akad. szótár, I. köt. 407 l. Pesz: fogó, megfogó, — és mészgoh az örmény musg (μηγη) egyes számú sajátító-esete. — Musg (= görög μούσχος, latin muscus vagy moschus moschiferus, tatár miszkh, perzsa mus): pézsmány (das Bisamthier). Ez a „musg“ (mochus moschiferus) örmény nevű állat, mely egér alakú és nagyságú, Indiában fordul elő, miért indiai macskának (gádu hêngájjin, γαουου ηρηγηγηρη) is nevezik; ennek daganatjában (hólyag) van az erős, de kellemes szagú pézsmá. — A magyar a „pesz“ szót elől és hátul a h betűt kihagyta és a „mészgo“ szóból csinálta a „macska“ szavát.

Zárhurim (ζαρηρηρη) ir-toz-ik. V. ö. terrefio, horreo.

Zêkon (ζεκου; mansvetus, sapiens, intelligens); (zê)ko(n): ko; ez áttétellel: ok-os. V. ö. σοφός. A zêkon-ból lett az örmény zêkus,

melynek jelentése először: ok-os (cautus), másodsor: makacs (pertinax).

Zophám (αρηψιασ, lamentor): ob-éogat.

Zorávar (ζορωιαρ) [(z)or(ávar)] er-ös, tartós. V. ö. fortis, pl. lignum fortis: tartós fa.

Összesen: 14 tőszó).

6. Fejezet. Kimaradt a szó közepéről és végéről egy, két vagy több betű vagy szótag.

Áb(á)rámcs(án) (αβραμωξαν): abrancs. V. ö. latin armilla, perzsa: ebrencsen, berendsen, destembrencsen.

Árákhinuthiun (αραρχινυθιου): [ará(khi)n(uthiun)] erény (virtus).

Árkênogh (αρκενοη = árogh jév kênogh êzvádsársz = vevő-eladó, mercator) = [ár(kên)o(gh)] áro-s (árus, ki valamit áru-l). Az ,áró' szóból lett az áru. V. ö. német Waare. Ide tartozik még ez a két szó: mész-áros (helyesebben misz-áros), ki a ,misz'-t (hús-t) árulja (L. a „Változatlan alakban átvett szavak között a ,misz' szót) és mészár-szék (helyesen miszárszék): szék, hol a misz-t (hust) árulják.

Cháriszch (χαρισχ) [chár(i)sz(ch), azután a végére még o, lesz charso] korsó. V. ö. ἀγκυρα, anchora.

Erginkh (ερκινχ) [e(r)g(inkh)] ég ὀυρανος: caelum, -i vagy coelum, -i, vagy coeli, -orum). (Érdekes az, hogy miként csinálta a görög az ő ,urános' szavát. Hol van az ég? A földön elterülő levegő határa felett: „orosz án“ [= ὄρος: határ, ἀρ-(r): felett]. Az ő ὄρος szavát ketté vágta és a két rész közé iktatta az ἄρτι határozónak első tagját (αρ), így: ὄρ + αρ + ος = ὀυρανος).

Gáthszách (γαθσαχ) [gá(th)szá(h); ebből azután csinált a török kaza(n) szót; és ezt változatlanul átalvette a magyar] kazán.

Hágáraguthiun (γαγαρηυθιου): [há(gá)rág(uthiun)] harag (controversia). V. ö. latin ira.

Kéghéczhig (κεκηγχιγ) [ké(gh)ecz(h)ig]; azután áttéve az első szótag betűit, ékecz(h) ékes.

Meghu (μεγη) [me(g)h(u)] méh. V. ö. μελισσα. (A héber Debora az ószövetségi Szent-Irásban). Meghuánacz: méhkas, méhkosár (alvear).

Pámpászánkh (παμπασανχ) [pa(mpá)szán(kh) és ha az utolsó szótagot (szán) visszafelé olvassuk, lesz] panasz.

Sárakujn (σαρακιν) [sár(á)ku(jn)] sárga (flavus).

Tivczházèn (τιτσαζεν) [az első szótag visszafelé, azután vit-(cz)ház(èn)] vitéz.

(Összesen: 12 tőszó).

7. Fejezet. *Kimaradt a végről egy, két vagy több betű, de elől bővült egy, két vagy több betűvel.*

Ágrá (αἰῤῥα): ág(rá), azután f+ág = (fág) fog.

Ázèn (γένος, genus, gens): áz(èn), azután (h+áz) ház.
(Összesen: 2 tőszó).

* * *

Rövidítéssel tehát képezett a magyar (33+21+3+51+14+12+2) összesen 136 tőszót.

III. Cikkely.

Kihagyással, helycserével és betűváltozással képzett szavak.

Kám (καμ = venio) rendhagyó ige; multja jégi (καμ); parancsoló mód egyes-szám: jég (καμ) jőjj, többes-szám: jégájkh (καμῃ) jőjjetek; mult részesülő: jegeál (καμῃ) jött. Ezen alakokból eredtek a magyar jön-ni, jövő és jövendő szavak.

Kísér (κῆρυξ, eredetileg κῆρυξ = κῆρυξ ἄγγελος: fele a napnak). A szó első felét (gesz) lefordította a magyar: 'fél' és a másik rész r betűjét j-re változtatta: félj vagy éjjel. Régen a magyarok a napot (dies) éj-nek nevezték; ennek a napnak az első (a nap [sol] által megvilágított) felét nappal-(val, vel)-nak és a második felét éjjelnek nevezték. E szerint az éjjel régen nem 'Mitternacht'-ot, hanem csak Nacht-ot (nox) jelentett; de később a nappal mintájára csináltak az éjből 'éjjel' szót (éj-vel) és azóta az éjjel az éjszaka (éj+szakasz) közepének (Mitternacht) jelölésére szolgál.

Tézsóchápênág (τησοχηπεινη = nehéz, terhes helyen lakók): (tézsóchá)pênág = (pênág, pegán, pogál, pogol) pokol. — (A tézsóch melléknévből képezte az örmény a kh többesrag hozzáadásával a tézsóchkh [pokol] szót).

Zoh (ζωή, θυσία, hostia; victima: háladatosságból feláldozott állat [Márton József, szótár, II. r. 1705 lap]): ál(lat) + hoz-at = áldozat. * Zoh-ém: victimam offero, sacrifico.

(Összesen 4 tőszó).

IV. Cikkely.

Betűcsere. (Szóalakok, melyek betűcsere-lődéssel képződtek).

Példa: ῥίξ, rixa, ἄν, ver-e-kedés;
ἄν, anas.

Ájsz (αἰς): ez.

Chobdsá (χουδου): (a magánhangzók helyet cseréltek, az a

* Ennek a szónak második része az örmény zoh szónak visszafelé olvasásából eredt.

ment a második helyre, az *o* pedig a *b* és *ds* közé: *chabods*) kapocs. V. ö. török kopcsa (ez kölcsönvétel az örményből).

Éngeghmém (*εβληγημω*; *demergo, mergo in profundum*): (megel, merel) merül. (?)

Érk (*ερα*; *canticum, cantus, cantilena, ode, hymnus*) a második betű (*r*) helyett *ne* szótag: *é-ne-k*. (A közbevetett *ne* szótagra nézve v. ö. a görög *ευνοος* *no*, az örmény *nuák nu*, a latin *cantus an* szótagját). *Erk-em*: *cano, ének-el*; *erkeczhig* vagy *erk-icsh*: *cantor, éneklő, énekes*.

Hál (*ηαι*; *betűcserélődéssel álh*): *olv-ad-ás*; *hál-ecz-nél olvasztani* (*fundo, liquefacio*).

Hésd (*ηβω*): [*hed(ê)s*] *kedves* (*svavis, jucundus [jocundus]*), *placidus*. — *Hésdánám*: *delector, gaudeo*.

Mincsh (*μινς*): *míg* (*dum, cum, adhuc, ubi*).

Szird (*σηρδ*): *szív*. V. ö. szánszkrit *hêrid*, *dalmát serdcze*.

Viz (*υηα*; *cervix, -icis*): (*nyak*)-szirt.

Zrah (*ζρα*; *finis, terminus, exitus*): (a *z* helyébe tett *h* után *at* szótagot tett, végre a megmaradt két betűnek (*rá*)helyét megcserélte a magyar) határ.

(Összesen: 10 tőszó).

V. Czikkely. Hangáttétel (Metathesis).

1. Fejezet. Szóalakok, melyek betűáttétellel képződtek.

Példa: szánszkrit *száhászrá*, örmény *házár*, arab-perzsa *hezár*.

Edégh (*ηωη = ηηη*, *dégh*): (a magyar a *d* helyébe tett *h* betűt és lett: *hel*) hely.

Eghán-im (*ηηηη-ηη*; *fió, factus sum*): *egh(a)ni(m) = (gheni) lenni*. (Örmény *η = gh = l*).

Eghids, leghids (*ηηη*): (*dsile, csilen*) csalán.

Eph (*ηη*; *coctio*): (*fe*) főz-és. V. ö. *εξημα*. *Ephém*: főzöm, *εξω*.

Háruszd (*ηηηηηη*): (*hászdur*) gazdag. V. ö. *dives, grassus*. A háruszd szóból csinálták a 'harucz' szót is, mi azt jelenti: „Te gazdag!” Ezt a kifejezést egyes örményekre alkalmazták 1848 előtt, némelyek gúnyt is kerestek ebben. Pedig vagyonnal birni és ezt jóra, hazafias célra fordítani, nemcsak nem lealacsonyítás, de sőt erény, dicsőség.

Istág (*ηηηη, ηηηηη, ηηηηηη*, *purus, purgatus, limpidus, nitidus*): (*tiszgá*) *tiszta*. *Hésztdág-em* (*ηηηηηηη*): *tisztít* (*mundo, purgo, nitidum reddo*).

Lédság (*ηηηη*): (a két utolsó betű helycserélésével: *lédsgá*, *locsga*) *tócsa*. V. ö. *λίμνη*, *lac-us, lacuna*; *olasz laguna*. — Örmény *lêds-á-mecs*: magyar *locmocs, locspocs*. V. ö. *pocsolya, mocs-ár* (sok *locs, mocs, pocs*).

Szêbi (*ηηηη*, *vulnus*): (*szib*) *seb*.

Vénász (*uʒuu*): (vészán) veszély. V. ö. veszed-el-em és örmény védánk.

(Összesen: 9 tőszó).

2. *Fejezet. Szóalakok, melyek szótag áttétellel képződnek.*

Áchlák (*uʒuʒaq*, clavis, junctura): (lákách) lakat.

Bádár (*uʒuuʒar*): (előbb szótagcsere, azután betűáttétel a második szótag betűi között, dárba) darab.

Chèrav (*ʒunil*): (a három utolsó betű visszafelé chevar) zavar (conturbatio, tumultus). — Chèrov-em: zavar-odni, megzavarni (conturbo, turbo, exturbo, perturbo).

Chul (*ʒunil*): süket, siket, *ʒoʒóʒ*, ennek jelentése néma, örmény: hamêr; ebből az r elhagyásával és a magánhangzók áttételével, lesz: (hema) néma. (Legtöbb siket már születésénél fogva néma is [siketnéma]). V. ö. örmény chul, latin surd-us, német taub, dumpf.

Dágár (*ʒunilun*): (garda) hordó (dolium).

Dsoch (*ʒoʒu*): [ebből csinált a török csoch (*ʒoʒu*), cshok (*ʒoʒq*); a török (c)s(h)ok-ból a magyar] sok (copiosus, abundans). Az örmény dsoch szavát visszafelé olvasva is használja: chods (*ʒoʒó*), melyhez á (*u*) kötőhangot tesz és lesz: chodsá (gazdag, dives, potens, princeps, optimates. A kötőhang gyakran előfordul az örményben, így pl. ámen: minden, médz: nagy és ámen-á-médz: legnagyobb). A török a chodsá szót is átvette kodsá alakban, mely „öreg”-et jelent (ki sok átélt évet számlál).

Éndir (*ʒunilun*): (diren) derék. V. ö. még ezt a két örmény szót: éřind és bind ághegê (*uʒʒuu unʒuʒu*).

Ermág (*ʒunilun*, grex): (máger) ménes.

Gèrurph (*ʒunilun*): (a második szótag visszafelé gèphur) pofon. V. ö. latin colaphus.

Mochir (*ʒunilun*): (ha a második szótagot előre teszszük, lesz chirmo) hamú (cinis, favilla).

Námed (*ʒunilun*). Ha a d betűt harmadik helyre teszszük, lesz: nádme) nedv-es. V. ö. latin humid-us, török nem, nemdár.

Nuák (*ʒunilun*). Az u betűt előre tette a magyar és lett: (unák) ének. V. ö. örmény érkh (*ʒunilun*).

Pázsgon (*ʒunilun*; vestis, ruha): (gonpázs, köpázs) köpeny.

Phédém (*ʒunilun*). Ha a dè szótagot előre teszszük, lesz (déphém) tépem, -ed, -i (vello, evello, divello).

Sávegh (*ʒunilun*, így is *ʒunilun*). Ha az á-t előre teszszük: (ásvegh) ösvény (via trita, semita, cursus, callis, tramis, vestigium).

Szágáv (*ʒunilun*): (gávás) kevés (paucus, perpaucus, brevis, parum).

Szeámk (*ʒunilun*). Ha a k-t előre teszszük és megtoldjuk ü-vel, lesz [k(ü)szeám, küszöm] küszöb (limen, postis).

Szèghán (*ʒunilun*): (eszna, eszta) asztal (mensa).

Tárên (ημισ; amarus, acerbus, dirus): (tânêr) fanyar, sanyar. (A kinek nyomorult az élete, az érez elég keserőséget, fanyar-ságot). V. ö. latin acerbus és német herbe.

Tásên (ημισ; foedus, pactum): (senát) szövetség.

Tézsëntágtê rentegtő, rettentő (rettenni és rettegni). Az áttételre — szótagcserélődésre — van más nyelvekben is elég példa: γιλόλογος vagy λόγογιλός; postea-ból csinált a román ,apoj' szót).

Thár (θωρη; pertica): (ráth) rud (karó, pozna).

Tozág (ημισ): (gázot) gyapot.

Vájel-em (ημισ): (elvaj) élvez (fruor, oblector).

Zázir (ημισ; turpis, foedus): (rizzá) rusnya (csunya).

(Összesen: 25 tőszó).

VI. Czikkely.

Szóalakok, melyek visszafelé olvasással képződtek (Anagramma).

Példa: udeli (örmény); edulium (latin);
étel (magyar).

Ábsil (ημισ): (ha az első szótagot visszafelé olvassuk, lesz básil) bámul.

Ak (ημισ): ki (τις, aliquis, ullus).

Árág (ημισ; parabola, aenigma, exemplum, figura, typus, pro-verbium, adagium): (rágá) rege. Árág-ém: regél-ek.

Argar (ημισ): (ha a g-t előre teszszük, azután az egész szót visszafelé olvassuk, lesz rorog, torog) torok.

Cshëncshin (ημισ; tenuis, vilis, exiguus, minimus, nihil). A második szótag visszafelé: (cshënnicsh, sennis) semmis (null, nichtig).

Dám (ημισ): ad-ok. V. ö. δίδωμι, do, perzsa daden, dalmát dāju.

Dáráph (ημισ): (ha a második szótagot visszafelé olvassuk, lesz (dáphár) zápor. A hazai örmény a ,sáráph' szót használja. V. ö. ὄμβρος, imber.

Dsêrák: (ha a két utolsó betűt visszafelé olvassuk, lesz dsêrká) gyertya. (Ebből a szóból csinálta egyik tekintélyes örmény család [Gyertyánfi] családnevét [Dsêrakján]).

Erách (ημισ = latin os, oris): (e)rách, azután visszafelé olvasva (chár) száj.

Gath (ημισ): nyele, része valaminek, pl. mêráchi goth: lándsanyél, dárdanyél. Gath = tag (das Glied, das Stück).

Gud (ημισ) visszafelé: (dug, mug) mag.

Lezu (ημισ); (ha a három első betűt visszafelé olvassuk és hozzáadjuk a vég u betűt, lesz zélu, zelv) nyelv. V. ö. γλώσσα, lingua.

Mek (ημισ): köd (caligo, nebula).

Nrán (ημισ): kard. V. ö. örmény thur, szur, chát.

Par (ημισ): (rap) rüh. V. ö. rüh, lepra, Räude.

Szálár (szállár): (ha a két utolsó betűt visszafelé olvassuk, lesz szalra, szalva) szilva.

Tikál (tikál): (katil) kanál.

(Összesen: 17 tőszó).

VII. Czikkely. Önkényesen képzett szavak.

Ábrém (abré): él-ek, Ábránkh: eledel (victus). Ábur: (ele-del) ebéd.

Ájb (ajb) = török ájb) aj-áz, gyal-áz.

Árkél (arkél, obstaculum, impedimentum): akadály.

Árthun (arthun; vigil, pervigil): ébren.

Árszán (arszan; dignum, debitum, quod licet, conveniens): érték, érdem.

Árszém (valeo, pretium exaequo): érek, értékem van.

Bád-dsém (bad-dsem): büntet-ni (punio).

Bud (bud): állati ét-el; bédél, pédél: tömni, dugni, pl. a libát.

Chádzán-em (chadzán-em): harap-ok (az r és p-re nézve lásd mordeo, pugno szavakat).

Cháh (chah): táp (die Nahrung; esculentus, edulis, cibus) V. ö. örmény eph-el: főz-ni, latin coquo, német kochen. — Cháhámokh (chahámokh): [cháhám(okh) és visszafelé olvasva máhách] szakács (?) V. ö. coquus, Koch.

Chándalá (chándalá): poloska (?) V. ö. cimex, féreg, örmény mëlugên.

Chárs-em (chárs-em): forráz-ok (?).

Chásn (chasn): nyáj (grex ovium, pecus).

Chárdsáchaghds (chardsáchaghds): porczogó; a hazai örmény meg-rövidítve használja: gêrdsug, gêrdsig (= cartilago, χόνδρος).

Chérám (cherám): verem (fossa).

Czák (cak): csirke (pullus).

Czérn (chern): kéz. V. ö. szánszkrit khára.

Czêgnákhgh (chegnakhgh): szó szerint halgyűjtő (halszedő); a hal(gyűj)tő rövidebb alakjából: (haltő) hattyú. A görög χύκνος és latin cygnus az örményből (gnikhu czugên: hal) van átvéve.

Dzêlel (dzêlel): cik-áz-ni.

Elák (elak): eper (?). V. ö. fragus, olasz fragola, román frágucă.

Elám (elam): terem (die Halle, der Sall). V. ö. zsidó: ulam.

Émpêrnel (empêrnel): érte-ni (intelligo, percepi, novi).

Ergu (ergu): kettő. V. ö. dúo, latin duo, török du.

Észdkiuud (eszdkiuud): accusatio, improbatio, culpa, crimen): megfêdd-és. Az örményben is két d van.

Gánthégh (ganthégh): gyertya. V. ö. latin candilla, török kendil.

Gárdz (gardz): hír. Angárdz (angardz): hirtelen.

Gêdzig (gêdzig): gomoly (-czérna).

második örmény szót visszafelé olvasva az elsőhöz adjuk, lesz: (hásd + hoz) áldoz; ebből áldoz-at, áldozni.

Phisz (*φῆσι* = bighdz, ánmákhur: inmundus, impurus, foedus, tisztátalon); khosz (*ρῆσι*): scabies, rüh. Ha a két örmény szót összeteszük, lesz (phisz + khosz) piszkos (schmutzig). És ha a második szót visszafelé olvasva (szok) adjuk az elsőhez, ez áll elő: (phisz + szok) piszkos (der Schmutz). Végre, ha ezen utóbbi német szót (Schmutz) teszszük előre és a második örmény szót hátra: (Schmutz + khos) mocskos (a nép most is, még helyesen mucskos-t mond: fleckig, schmutzig); ha pedig a német szóhoz a khosz visszafelé olvasott alakja adatik, lesz: (Schmutz + szok) mocsok (der Schmutz, der Fleck).

(Összesen: 2 összetett szó).

IX. Szóalakok, melyek két vagy három nyelvből vett, de egyjelentésű szó összetételéből eredtek.

Bán (*ουῖν*) = német Kuchen, Pfannkuchen. Ha a bán és Kuchen szót összeteszük [(bán + Ku(chen)], lesz pánto. A magyar fánk a német Pfannk(uchen)-ből lett. V. ö. latin pan-is, német Kuchen (lepény, éték).

Bántánt (*ουῖνουῖν*) = latin obses. Ha a két szót összeteszük, így (bán)ta(nt) = (obs)es, lesz (taes) tús. (Tusz, ki életével és a kezes [vas, vadis] ki vagyonával áll jót).

Chonáv (*χωνῆσι*) = latin humidus (Cho)náv + (humi)dus = návdus (v, d-vel helyet cserélt návdus) nedves. (Az as, es, os, ös névképzők a latin -is [svav-is] és -us-ból [humidus] származtak).

Csérátárcz (*σηρατάρτζ* = latin canalis). Ha az örmény és latin szót összeteszük, lesz: [cs(r)atar(cz) + (ca)na(lis)] csatorna.

Csermácsur (*θερματςουρ* = görög θερμαί, latin thermae). Ha az örmény és görög-latin szót összeteszük, lesz: [(csermá)csur + Τε(ρμαί) = csurde] fürdő. V. ö. török germabe.

Czháv (*γῆσι*) = latin dolor, görög ἀλγῆδών. Ha ezt a három szót összeteszük, czháv + dol(or) + (ἀλγῆδ)ων, lesz (czháv-dol-ων) fájdalom.

Do(lu, tatár) + li (*λί*, örmény): (doli) teli. V. ö. πλήρης, plenus, dalmát bolni; tatár bol, magyar bő, német voll. (Örmény lèn-ul: töl-te-ni; πλήρω; impleo, repleo).

Duár (*δουαρ*; bos, βοῦδων): [d(u)ár + (βοῦδ)ων], darων, barom.

Dzará (*δουζα*): szolga (servus, famulus, domesticus, minister, puer; perzsa: gerra, török oghlan, görög δουλος). Ha a görög szó három utolsó betűjét visszafelé olvasom (szol) és az örmény dzará két első betűjét hozzáadom (szol+dza) lesz: szolga. Különbö a g megvan a perzsa és török szóban is.

Dzom (*δουζ*; latin jejunium); [(j)e(junium) + dzom = edzom] éhom (nüchtern, die Nuchternheit, nüchterner Magen). Az éhom

szóból eredtek: éhom-ét, das Frühstück; éh-ség, der Hunger; éhülni, hungerig werden; éh-ültetni, hungern lassen. V. ö. örmény dzom, zsidó czom, ásszir szávm, arab szevm.

Dzur (*δνζυρ* = latin obliquus). Az örmény dzur és a latin ob(liquus) két első betűje áttéve (dzur + bo): görbe. V. ö. latin *curvus*, szanszkrit dur. — Dzur-em (örmény): görbit (liquo, corumpo). — Dzër-em: görbülni, dzuruthium: görbeség.

Éram (*εραμ*; ferveo, aestuo); fer(veo) + forr-ni (az örmény erős r [rhá] és a latin r-ből lett a kettős r [rr]). V. ö. török herr: forrás, forróság.

Eráz (*εραυζ*; somnium): (er)á(z) + som (nium) = (ásom) álom.

Erekh (*ερεχ*; tres, tria, trium): [er(ekh) + (tri)um] = erum, három (az um-ra példa: latin *templum*, magyar *templom*).

Gáczhin (*γαζχιν* = latin securis). Ha az örmény gá(czhin) két első és a latin se(curis) szó szintén két első betűjét összeteszük (gár + se), lesz: fejsze. V. ö. görög *αξίρις*.

Gáv (*γαυ*; latin creta, argilla, limus). Ha a latin argilla a betűjéhez adjuk az örmény gáv szót (a + gav) lesz: agyag.

Gogh (*γοη* = latin latus, -eris). Ha az örmény első g betűjét és a latin szó us szótagját kihagyjuk és a megmaradt részeket összeteszük (ogh + [lat visszafelé] tal), lesz: oldal.

Gu (*γου* = stercus bubulum, fimus): ha az örmény gu szóhoz adjuk a latin fim(us) három első betűjét visszafelé olvasva (gu + fim[us]) lesz (gumif) ganaj. V. ö. német Mist, perzsa khuh.

Güsz [*γυζ* = latin: fascinator, incantator, praestigiator]; de az örmény güsz örményül még így is: szud márkára (hamis proféta). Ha a két örmény szót összeteszük és a másodikat megcsonkítjuk, lesz (güsz + [szud márkárel]) boszorka (boszorkány). V. ö. örmény güsz, német Hexe. (Bissus-ok és örmények [bessiarmeni] telepedtek le hajdan egy magyar városba, mely a mondott két nép nevéről 'Böszörmény' [Hajdúmege] nevet kapott).

Hákuszd (*χακυσδ*; *ἑνδύμα*, indumentum; *ἑνδύσις*, vestis, *ἱμάτιον*, amictus, törökül ruba); ru(ba) + há(kuszd) = ruha. V. ö. magyar guba, gunya.

Hászd (*χασδ* = török kaba); [hászd + ka(ba) és a ka betű-áttétellel haszd-ak] vasfag. V. ö. crassus, örmény hászt-ád (constans, solidus). Hásztád-em: statuo, firmo, consolido, colloco, roboro; hásztád-uthium: statio, confirmatio, firmitas, fulcimentum, firmamentum, subsistentia; hásztádun: firmus, securus, fortis, constans, fidelis.

Im (*ημ*; meus, a, um): [én (magyar) = im (örmény)] enyém. V. ö. meus, *ἐμὸς*.

Im (molo: áldozni) + (*ιμ(ζ)μ*) (sacrificium: áldozat, ima, adomány) + (*ημ*; visszafelé) hoz = imádkoz-ni. — Im(molo) + (*ιμ(ζ)μ*) + ság = imádság.

Kéran (*κεραν* = gör. *δούρα*), török: dulák); kéran + *δό(ρος)*: (kerándo) gerenda.

Khel(us $\chi\acute{\epsilon}\lambda\upsilon\varsigma$; mell) + örmény ház ($\varsigma\omega\alpha$): ($\chi\acute{\epsilon}$ ház) köhög-és, köhög-ni. V. ö. $\chi\acute{\epsilon}\lambda\acute{\upsilon}\omega$, $\chi\acute{\epsilon}\lambda\acute{\upsilon}\tau\tau\omega$; német husten; török geohuszden; szanszkrit khász, latin tussis.

Li ($\lambda\iota$) = $\mu\epsilon\sigma\tau\acute{\omicron}\varsigma$. Ha a görög és örmény szót összetesszük: [$\mu\epsilon\sigma$]t $\acute{\omicron}$ (ς) + li = toli] teli. V. ö. $\pi\lambda\acute{\eta}\rho\eta\varsigma$, lat. plenus, dalmát polmi, török dolu, bol; német voll, gefüllt.

Máh [$\mu\acute{\alpha}\varsigma$ = mors, török eolum (örmény betűkkel $\lambda\omicron\lambda\mu\acute{\alpha}$)] Ha a visszafelé olvasott máh(=hám)hoz adjuk az egyjelentésű török szót: hám + eol(um), lesz (hámeol): halál.

Mur ($\mu\upsilon\lambda\iota\mu$) latinul fuligo (fumus crassior). Ha a latin szót előre és utána a visszafelé olvasott örmény szót tesszük: [fu(ligo) + rum] korom. V. ö. $\mu\epsilon\upsilon\rho\acute{\omicron}\varsigma$, olasz moro (Mauritania), török kurum.

Náchir ($\nu\alpha\chi\iota\mu\eta$): armentum boum, bos et vacca, grex, görög $\beta\omicron\nu\kappa\acute{\omicron}\lambda\iota\omicron\nu$: (β) $\omicron\nu\kappa$ ($\acute{\omicron}\lambda\iota\omicron\nu$) + (nách)ir = ökör. V. ö. török ághél.

Otthon. Ennek a szónak második része (hon = $\eta\theta\upsilon$) örmény. Otthon magyarul annyit mint ott-ott; pl. $\eta\theta\upsilon$ ϵ $\mu\eta\theta\upsilon$ (hon e dëghán): ott van a gyermek?

Párcz ($\rho\upsilon\mu\rho\gamma$) = latin pulvinar. Ha ezt a két szót összetesszük pár(cz) + (pulvi)na(r) = párna. V. ö. latin pulvinus.

Puth ($\rho\upsilon\iota\theta$) = latin obtusus. Ha a két szót összetesszük pu(th) + (ob)tu(sus) buta. V. ö. török kába.

Sáh ($\varsigma\omega\acute{\iota}$): latin lucrum. Ha a sáh szót visszafelé olvassuk és hozzáadjuk a lucrum szót, lesz: [has + (lucr)um] haszon.

Szêdin ($\varsigma\omega\eta\delta\iota\nu$ = latin uber, mamma, mamilla, szanszkrit sthana). Az örmény szêdin szóból, melynek tője sith (= gáthn: tej) csinált szud (= örmény dzudz, dzidz [$\delta\mu\delta$, $\delta\mu\delta$] szót; a dzidz örmény szóból lett a magyar csecs és a német Zitze, die weibliche Brust, die Mutterbrust). — Dzêdz-el: szopni. Az örmény dzidz-ből csinált a török dzu-dzu (= csecs) és a latin mammából meme (= magyar mama) szót.

NÉMET ELŐADÁS AZ ÖRMÉNYEKRŐL.

A német antropologusok az idén Görlitzben tartották kongresszusukat. Ez a város Porosz-Szileziában van; kisebb mint Szeged, de nagyvárosi jellege megközelíti Budapestet. Székhelye a felső-lauzici tudományos társulatnak, mely több mint 125 éves. A Ruhmeshalle-ban nagy-értékű régiségi múzeum van, melynek megteremtője és éltető lelke Feyerabend Lajos igen kedves barátom. Ő nagyon hívott engemet a gyűlésre, melynek helyi elnöke volt, és nagyon örvendett, hogy ott voltam. Én, ki az összes jelentékeny német antropologiai társulatoknak már rég

tiszteletből választott levelezőtágya vagyok, pár év óta nem mehettem el nagygyűléseikre. Az idén főképp azért jelentem meg ottan, hogy előadást tartsak a magyar-örményekről. A kongresszussal össze volt kötve az Óriás-hegység tanulmányozó bejárása. Én tehát a legszerényebb turista-ruhában jelentem meg.

Régi, előkelő ismerőseim nagy örömmel fogadtak. A helyi intézők is kitüntettek. Az ünnepi banketten én ültem az elnökkel szemben. A Landskronen a város által tiszteletünkre rendezett tündéries ünnepélyen a főpolgármester kocsiján ültem. Egyik folyóiratomnak (Mitteilungen zur Zigeinerkunde) a kongresszus alkalmára kiadott ünnepi füzetét nagy méltánylással fogadták.

Szabad előadásomat augusztus 7-én tartottam meg nagy érdeklődés mellett. A hazai örmények szenvedéses történetét néhány vonással vázolván, kiemeltem az örmény elemnek nálunk nagy fontosságát, megjegyezvén, hogy az uralkodó politika nem igen kedvezett ezeknek a legjobb magyaroknak. Végre megemlékeztem a szamosújvári örmény múzeumról. Jeleztem, hogy ez az előadásom nem új adatok halmazát tartalmazó tudományos anyag; célja: érdeklődést kelteni a tárgy iránt és megnyerni a tudományos világ intenzív erkölcsi pártfogását az örmény múzeum számára.

Ranke János dr. müncheni tanár, a legtudósabb élő antropologus, ilyen gyűléseken szokatlanul meleg hangon szólott az előadásról. Egyik görllitzi lap így emlékezik meg erről: „Ranke tanár e tervet Herrmann tanár etnologiai tevékenységének különös elismerésével üdvözölte és az antropologiai gyűlés nevében is hangsúlyozta az örmény múzeum kiváló jelentőségét a tudományos armenisztkikára és az emberről való általános tudományra nézve.“

A helyi sajtó és számos más előkelő német lap elismerő érdeklődéssel vett tudomást előadásunkról és közölte annak főbb pontjait. Nem volt módomban utána nézni a németországi újságokban. Csak azokat sorolom fel, melyekhez a szerkesztőség spontán előzékenységéből jutottam: Neuer Görllitzer Anzeiger 184 sz., Niederschlesische Zeitung, 184 sz., Görllitzer Nachrichten 183 sz., Frankfurter Zeitung 218 sz., Hannoverscher Courier, aug.

9., Rheinisch-Westfalische Zeitung, aug. 9., Frankfurter Oder-Zeitung aug. 11 — Ezt az előzőekenységet azért emlitem, mert vannak nálunk lapok, melyek czikkeket közöltek tőlem, persze díjtalanul. És ismételt kérésemre sem sikerült még a lapnak az illető számát sem megtudnom a bibliografia részére.

Hogy a hazai sajtó tudomást vett-e ezen hazai tárgyú előadásomról, nem tudom; de ez nem is érdekel engemet. A Pester Lloyd, mely az örmény múzeumról irt egy terjedelmes tárczacikkemet számtalan ígélet és biztatás ellenére sem közölte s a végén is elkallatta, (talán faji érdekből?) megemlékezett előadásomról. Ezt egy újvidéki levélből tudom, mely a P. Ll. nyomán érdeklődött az előadásomról, melyet szerinte egy fővárosi egyesületben tartottam volna.

Előadásom tágabb körben is érdeklődést keltett. A „Der Reichsbote“ című régi előkelő berlini napilap aug. 16-án megjelent számának „Die Kämpfe um den Orient und die Armenier“ című vezércikkében (E. 7-n) annak a szükségességét fejtegeti, hogy a török politika pártolja az örményeket. Az örmény elem értékes voltára nézve főargumentumuk az én gorlitzzi előadásomra hivatkozik, melynek kivonatát közli. Roth K. dr. kempteni tudós, aki a góthai híres Perthes kiadó-czég számára most írja Armenia történetét, elkérte tőlem előadásomat, s adatokat kért a magyar-örmények történetére nézve.

Görlitzzi felszólalásom tehát nem volt egészen meddő. Nem tagadom, hogy a hazai sivár állapotok közt, az itt tapasztalt méltánytalansággal szemben ez némi elégtételül szolgál nekem. Ez azonban egészen mellékes. De fontos az, hogy ismét egy nagytekintélyű és fölötte illetékes tudományos forum nyilatkozott kedvezően az örmény elem jelentőségéről és az örmény múzeum fontosságáról. Ez volt az én célom. És erre hivatkozva, jógom van, serkenteni, buzdítani örményeinket és kulturpolitikuszainkat, hogy karolják fel hathatósan a mi nagyhivatású intézményünket, az „Örmény Múzeum“-ot.

Szováta-fürdő, 1906. aug. 27.

DR. HERRMANN ANTAL.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Ábkár Hovhanniszeán 1904. április 15-én meghalt Batumban. Mivel ezen termékeny, jónevű író folyóiratunk olvasói előtt is ismeretes, szükségesnek tartottuk azt, hogy bár néhány rövid sort szenteljünk az elhunyt író emlékezetének. Ábkár nagyapja Der-Hovhánnesz pap és atyja Háruthiun, Kaukasz kormányzójának: Nikolajevics Mihály házi orvosa volt. Ábkár, ki 1849. máj. 14-én született, nagyatyja és atyja után így írta nevét: Ábkár Háruthiuneán Hovhanniszeán. Ábkár a középiskolát Szent-Pétervárott és Tiflisben tanulta, az egyetemet Szent-Pétervárott és Lipcsében hallgatta. 1872-ben végezte be egyetemi tanulmányait. 1875-ben nősült meg: Khetchuteán Tária nevű európai műveltséggel bíró örmény nőt vette feleségül. Ezen időtől kezdve háza a művelt örmény ifjúság központja lett. 1876-ban megindította „Phorez“ (Kísérlet) című folyóiratát, mely előbb minden három hónapban, utóbb azonban havonként jelent meg. 1881-ben nagy anyagi kárt szenvedett, azért beszüntette folyóiratát; de egy év múlva „Árczákánk“ (Viszhang) cím alatt heti lapot, mely később képes napi lappá változott át, — indított. Mindkét lapja igen jelentékeny szolgálatot tett az örmény ügynek. „Armenische Bibliothek“ cím alatt egy kis könyvtárt adott ki; ennek a könyvtárnak egyes füzetei az örmény irodalom remekeit tartalmazzák — német fordításban. (Ezen füzetekből „Armeniá“-nk első évfolyamai is közöltek néhány szép darabot!) Fink német tudós társaságában megindította „Zeitschrift für armenische Philologie“ című folyóiratát, Ráffi örmény író némely munkáit kiadta Párisban — francziául. A franczia köztársaság irodalmi munkásságát érdemrenddel („palm d' academie“) jutalmazta. Az írói pályán kívül más téren is jelentékeny szolgálatot tett a köznek: a Nerszesz-féle iskolának (Tiflis) felügyelője, a könyvkiadó vállalatnak elnöke, az örmény színiügyi bizottságnak tagja stb. volt. A leghíresebb európai útleírók: Konipir, Tilion, Sandr, Rorbach, Fink... elismeréssel szólnak műveikben Hovhanniszeánról. Bodenstedt, az ismert német író és költő haláláig barátságban élt Hovhanniszeánnal, ki szívészélbühdésben halt el. Földi maradványait Tiflisben temették el az örmény zárda-templom pitvarában — nagy részvét mellett...

Tanulságul azoknak, a kik előtt lényeges a családja. Az öregebb Dumas atyja tudvalevőleg mulatt volt, (vagyis négertől származott.) Nagy társaságban, épen javában szellemeskedett az öreg, mikor elébe lép egy nyegle aristokrata s a nélkül, hogy bemutatkoznék, enyelegve megszólítja:

— Nemde ön mr. Dumas?

— Igen uram.

— Ugy-e bár — folytatja a jeles úr nyafagó hangon — az ön atyja mulatt volt?

— Az volt.

— Ah, akkor tehát nagyatyja néger volt — csodálkozott az ifjú marquis.

— Természetes.

— És dédatyja? — folytatta kíváncsiaskodását.

— A dédatyám? — felelte mosolyogva Dumas — bizonyosan orangután volt. Mert tudja édes öregem — s itt megveregette az enyegelő ifjú vállát — az én családfám ott kezdődik, a hol az öné — végződik. („Pesti Hirlap“ 1904. 337 sz.)

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Új szemle. Bukarestben egy derék örmény, román nyelven „Aurora“ cím alatt örmény tárgyú szemlét indított meg. Az „Aurora“, mely örmény irodalommal és történelemmel foglalkozik, havonként háromszor jelenik meg. Közül a szemle képeket is; így a 11. szám nyolcz képet hozott (Tigrán a diadal szekeren, Hájg, Hájg harcza Bel-lel, Áram, szép Ará, Gart és Semiramis, Ardasesz és Örményország címere), a 12. számban Mámigonián Vártán és az ecsmiádzini templom képét látjuk. Az „Aurora“ előfizetési ára egész évre tiz lej (10 korona). Szerkesztőség és kiadóhivatal: Bucarest (Romania) Rue Spatarului, 46. — Hazánk fiai közül is azok, kik a román nyelvet birják, haszonnal forgathatják ezen szemle lapjait . . .

KÖZGAZDASÁG ÉLET.

Egy hasznos terv. Egy milliomos örmény: Ohánnesz Ándreaszián Manchesterből (most Londonban lakik) néhány évvel ezelőtt egy igen életrevaló, hasznos tervet közölt lapunk szerkesztőjével: „Létesítsen ott Szamosújvárott egy társaságot, mely működését terjessze ki több irányban. Álljon a társaság élére. Csináltassanak raktárakat; vegyenek marhát (ökröt, tehenet, juhot, disznót. . .), gabonát, mézet. . . le a tojásig (azt irta volt, hogy Londonban egy tojás 30 fillér) . . . és én azokat megveszem. Nemcsak angol kocsikat küldök érettök, de leküldöm embereimet is, kik a tárgyakat ott helyt vegyék át és fizessék ki. A nyereség biztos, miután hetenként leküldöm Londonból az árkeletet. . .” Szerkesztőnk megírta Andreásziánnak, hogy állásánál fogva ilyenekkel nem foglalkozhatnak; de e hasznos tervet közzé tette lapjában. Többen olvasták és jövedelmezőnek is tartották a hasznosnak ígérkező tervet, de csinálni, nem csinált senki semmit; mert mi csak panaszkodni tudunk. . . A míg mi nem csináltunk semmit, Románia csinált valamit: a hasznos terv egy kis ágát a valóság stadiumába léptette. Erről a „Pesti Napló“ így ír: **Egy érdekes példát kell felhoznunk, melyet — fájdalom —**

Magyarországon nem ismernek; a melyet nekünk kellett volna megcsinálnunk! Románia körülbelül egy héttel ezelőtt egy szerződést írt alá egy angol céggel. E szerint az állam a cégnek kétezer hold állami birtokot átenged, s a cég óriási hűsexportot vezet innen Angliába. Konstánzában (Kustendsil) raktárakat létesít; s angol hajók innen (vagyis a Fekete tenger partjáról) viszik a húst egyenesen Londonba. Ez az út Fiuméből 14 nap, Konstánzából 26 nap; de azért a fényes üzletet Románia megcsinálta, s mi eselünk tőle."

MI ÚJSÁG AZ ÖRMÉNY VILÁGBAN?

Katholikus alkotmánypárt Oroszországban. A nyugatoroszországi „katholikus alkotmánypárt“ felhívással fordult a dumaképviselők választóihoz. Kifejtette abban, hogy nincs szó arról, hogy a népképviselői rendszer eltöröltessék és éppen azért az ország népei nyugodtan fogadhatják a nemzetgyűlés feloszlásának híret, s előkészületeket tehetnek az új parlamenti választásokra. A párt vezetője báró Roop püspök a „Novoje Vremjá“ című orosz lapban tüzetesen foglalkozik a párt politikai programjával. Az agrár kérdésben a párt a magántulajdon alapján helyezkedik. Követeli továbbá a mezőgazdasági hitelbankok felállítását, melyeknek vezetése azonban oly emberek kezében legyen, a kik az illető vidék gazdasági és népvizonyait jól ismerik. Ezenfelül a párt a jogegyenlőség érvényre emelését, valamint a köztörhek rendezését, s több más korszerű reformok behozatalát is követeli. Vallási és egyházpolitikai téren az orthodox államvallás hivatalos jellegének eltörlését sürgeti. Báró Roop püspök, mint az oroszthoni katolikus alkotmánypárt politikai vezérfője ezekután úgy nyilatkozik, hogy az ország északnyugati vidékein a köznyugalom nincs megzavarva. De a múlt évben az orosz császári kormányzat nagy hibát követett el azért, hogy Durnovo alatt a párt fejlődését akadályozta, mert így csak a forradalmi elemek térfoglalásának használt. Megjegyzni végül a cikkíró püspök, miszerint az általános választói jog életbeléptetése esetében az egész Észak-Nyugaton csak a katolikus alkotmánypárt jelöltjeit fognak előreláthatólag az új Duma-képviselőik közé beválasztani!

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „AURORA“ könyvnyomdája.

— A mult hónapban a következő szép és bő ajándékokat kaptam az „Örmény Muzeum:“ 1. Bárány Lukács kanonok-plebános adott egy értékes Rubens-kép-másolatot. A kép magassága a kerettel együtt 74 és szélessége 52 centiméter. Ezt a másolat a képen levő felírás tanuskodása szerint, Eröss Gyula készítette 1867-ben. Ez a szép kép Krisztus Urunkat ábrázolja, midőn a szent keresztől veszik le. Ezen a képen — Údvözítőnkön kívül — nyolcz alak látható: fent van két, jobbról egy és balról két férfi-alak, alant pedig három női alak. A csoportosítás hasonlít a híres Rubens-képhez, mely plebániái templomunk legdrágább kincsét képezi. Egy örmény kodexet; a kodex 236. lapja még is mondja azt, hogy Meldenczi Szárkisz örmény kántor írta ezt a becses könyvet 1628-ban Szucsárában. Érdekes az, mit a munka írója az utolsó előtti lapon mond: „Irtam ezt a sárágánoczt az oláhok országában Szucsáva városában (i hérgiren olácháczh i kláhákhén, vor goeshi Szécsov, *в саргаву оуабуа, в рунуру, на лозь Уаенд*). Ezen idézetből az látszik, hogy a mostani Bukovina az említett évben még Moldva-Oláhszázhoz tartozott. A kodex írójának további feljegyzései szerint akkor az örmények árácsnortja Lázár (Der-Gházár), képviselője Chodsá Dzerig (Ez a hazai Simai örmény családnak őse); az ország kormányzója Miron vajda (vojvoda). Az örmények szucsárai főesperese: András (Der Antriász); egyházi főgondnoka Chodsá Nigol, apja Nurádin (Murádin) és anyja Oszgihád (Aurelia, Aranka), fiaai pedig Nikos (Miklós), Ováni:z (János) és Donig (Dániel). — Ez a kodex Szucsárában a Szent-Kereszt-templomában volt s habár az van a könyv 486-ik lapján írva, hogy ezt onnan senki el nem viheti („ov vokh eshuni ischánuthiun hánél éz-szá i téréne szurp jégekheczhujsz),“ mégis kibujdosás alkalmával (1672) őseink magukkal hozták azt. Az utolsó lap szerint 1775-ben Toderás (=Dániel) Kristóf, és 1840-ben Páll József (Uszep Boghoszián) birtokában volt. Végre a felejthetlen, jó emlékü Görög Kristóf kántor kezébe került, ki azt a boríték első lapjára saját kezüleg irt feljegyzés szerint 1893. szept. 19-én Bárány Lukács plebánosnak ajándékozta. Az „Armenia“ első tizenhárom évfolyamát kötte — és Dervischeán 1877-ben (Wien) németül megjelent „Armeniaca“ I. című művéből egy füzetet. Ugyancsak szeretett plebánosunk adott egy Lukácsi-fényképet kabinet-alakban és a régi városi örmény kath. algymnasium pecsétnyomját két példányban. Az egyik rézből, a másik kaucsukból készült. A réz-pecsét-nyomó körirata ez: „Sigillum gym. min Szamosújváriensis. 1861. A pecsétnyomó közepén hegy látszik evvel az aláírással: „Ararát“ A hegyen Noe bárkája és a bárka felett a holló. Eppen ilyen a kaucsuk pecsétnyomó is, csak az évszám hiányzik róla. 2. Fáraó Simon örmény kath. plebános (Csikszépviz) adott egy érdekes négy rekeszre oszlott fedeles fűszertartót olomból. A tartó 8 centim. hosszú, 7 c/m. széles és 3 $\frac{1}{2}$ c/m. magas. A tartónak négy lába van, felállítható asztalra. A tartó fedelén valamely szentnek imádkozó alakja (a két keze össze van téve) és a következő felírás látható: I. S. 1760. Ezen kívül még mind a négy oldala díszítménnyel van felékesítve. 3. Drágo má n A. Tódor helybeli segédlelkész két, 16. alakú örmény könyvet, az egyik a keresztelés és a másik a temetés szertartásáról szól. Az első 1857-ben Konstantinápolyban nyomult, a másikon nincs kitéve a nyomtatási

év; de nem régi könyv. Az első könyv (a keresztelés szertartása) elő és hátsó lapján igen értékes emlék van. Mind a két emlék ezüstműből való arannyal befutva; az aranyozás azonban már majdnem elkopott. Az emlékek, melyek oda vannak szeggel erősítve a bőr-táblához, kör-alakúak. Mind a két körben Jézusnak négy ezüst levelen nyugvó feszülete van. A hátsó feszületen Jézus feje felett bagoly is látható. Az első lap körirata örmény versal-betűkkel ez: *ԵՅՏԿ Է ՄԲ ԽԵՉՍ ԱՐՈՒԿԻՆԻՆ (Szurpának és ungr papjának szurpának):* Hisádág e szurp chácsbész Háruthiunin: a szent kereszt emlékét (készítette) Háruthon (Zachariás, Paschalis, Paskuly). A hátsó oldali körirata ez (szintén örmény versal-betűkkel): *ԱՄՐՔ ԽԱՅՍ յԵՅՍԱՆԱԿ Է ՏԲ-ՄԻԿԻԱԷԼԻՆ ՊԷԱՆԿԻՆ ԼԵՅՐԵԱՆ (szurp chácsbész hisádág e Der-Mikhaelin Beádein Lèbreán: a szent kereszt [jelvényét] emlékül [készítettel] Beade Lèbreán Mihály pap).* 4. Dr. S. I. a következő két könyvet adta: James Dallaways, Reise nach Constantinopel, der Ebene von Troja und in die Levante. Berlin 1801. (kötve van) és „A török-orosz harez európai és ázsiai színhelyének leírása (két térképpel, fűzött példány). 5. Merza Gyula (Kolozsvár) adott egy igen becses füzetkét, czíme: Wilhelm Berger, Beiträge zur armenischen Folklore. Kolozsvár-London.

— Meglátogatták a szülőföldet és körünkbe jöttek a nyár folyama alatt: Gajzágó Ferencz nyug. táblabíró (Kolozsvár), dr. Tódorfi Domokos törvényszéki bíró (Budapest), dr. Simay Gyula törvényszéki bíró (Budapest), Fáraó Simon alesperes (Csikszépviz), Govrik Gergely hittanár (Erzsébetváros)... Többen jártak itt azok közül is, kik ugyan nem itt születtek, de a mi gymnasiumunkban tanultak; ezek közül említést teszek Schiller Miklósról, ki kinestári ügyész Budapesten s Márczián Gyuláról, ki Oláh-Szent-György fürdőhelység szeretett, értelmes jegyzője.

— A „Hitelbank“ új épülete, mely a város legszebb épületeinek számát szaporítja, szépen emelkedik. Már rakják az emeletet. Ez a csinos, nagy épület, melyben több bolthelyiség és béres-lakás lesz, még az idén fedél alá kerül.

— Egy ízben sem panaszkodtunk arról, hogy nem tartják rendben gyönyörű sétaterünket; csinos, tiszta az mindig. Nincs abban kellemes bejárójától utolsó zege-zugaig egy kis piszok, gaz... A felügyelő-bizottság, melynek kiváló figyelmes buzgalmaért elismeréssel adózunk, mindig javít, csinosít abban valamit. Az idén az ülő padok számát is szaporították. Sétaterünk azon részének, mely „Erzsébet sétater“ nevet visel, keresni kell párját. — Sajnos, nem ezt mondhatjuk a város utcáiról, különösen némely síkatorairól. Nemcsak fejét ütötte ki a gízgaz, burján, de némely helyütt kaszálni lehetne... Intézkedjék tehát az a hivatalos közeg, kinek felügyeletére van bízva a város tereinek, utcáinak, síkatorainak tisztán tartása — hamarosan. Takaríttasson első sorban ő maga a köztereken, síkatorokban; azután emberei által szőlíttasson fel minden olyan háztulajdonost, kinek háza előtt gízgaz van, hogy az a háza előtt haladéktalanul takaríttasson. Eddig városunk a köztisztaság tekintetében is példány volt az erdélyrészi városoknak. És most? A nyáron Oláh-Szent-Györgyön volt fürdőn szerkesztönk. Egy ízben egyik asztaltársra, egy nyug. konzul, azt kérdi tőle: „Fejlődik Szamosújvár? Rég nem jártam ott. Most is olyan tiszta ez a kellemes fekvésű város?“ Az első kérdésre megadtuk a kedvező választ, ellenben a másodikkal adások maradtunk — mások miatt — a jövő évig?